

SKIENS BYGDEBORGER

Av Stian Finmark

Utdrag fra Masteroppgave i arkeologi - Institutt for Arkeologi, Historie, Kultur- og Religionsvitenskap, Universitet i Bergen (2009)

Vi trekker her fram studentens konklusjon i oppgaven som er en grundig gjennomgang av flere sider ved bygdeborger, EN FUNKSJONSANALYSE. For å belyse dette temaet har Stian Finmark i sitt studie tatt utgangspunkt i 18 av 21 bygdeborgene vi har i Skien.

Stian Finmark skriver innledningsvis:

«Bygdeborger finnes det mange av i Norge, men de er en relativt lite utforska kulturminnekategori. En bygdeborg er en befestning anlagt på en høyde, som ofte har naturlige fordeler ved at den er vanskelig å innta. Bygdeborgene har ofte murer eller voller som avgrenser borgområdet på de stedene, hvor det har vært en mulighet å ta seg inn. Murene består vanligvis av stein, mens det i noen tilfeller finnes voller som er bygd opp av stein og jord eller bare jord. Disse murene og vollene kan ha fungert som fundament for palisader av tre (Solberg 2003: 75; Skre 2005: 70ff).

Det er registrert rundt 400 borger her til lands, mens bare et fåtall av disse er undersøkt arkeologisk. I Skien kommune er det i dag registrert 21 bygdeborger, og 18 av disse vil bli beskrevet i denne oppgava. Ingen av dem er utgravd, med unntak av én, der murverket blei undersøkt. Det er heller ikke framkommet et eneste funn fra borgene i undersøkelses-området (Munch 1962). Det lille materialet som har framkommet fra de undersøkte borgene i Norge tyder, på at de har vært i bruk i eldre jernalder, da først og fremst i yngre romertid og folkevandringstid. Denne dateringen sammenfaller med framveksten av våpengraver, og borgene blir derfor ofte satt i sammenheng med en krigersk ideologi. Det kan imidlertid også være andre muligheter, men de fleste ser fortsatt på bygdeborgene som anlegg for tilflukt, eller til å inneha kontroll over et område.

Målet med dette arbeidet er å undersøke ulike funksjoner for et utvalg bygdeborger i Skien kommune i Telemark. Funksjonene som vil bli vektlagt, er: tilflukt, kontroll, toll og kultus. Tilflukt betyr at borgen kan fungere som et gjemmested. Kontrollborgene hadde mulighet til å hindre et angrep og/eller varsle om et angrep til det lokale maktsenteret. En borg med tollfunksjon hadde som oppgave å ta toll i lasta til forbipasserende. Kultusborgene kan ha hatt religiøse eller kultiske funksjoner, men også fungert som tingsted og forsamlingssted. Når borgene er funksjonsbestemt, vil jeg se på hvilken rolle de hadde for samfunnet, og hvilken sammenheng de hadde med politiske forhold i Skiensområdet i romertid og folkevandringstid.

I løpet av høsten 2008 gjorde jeg feltarbeid på 18 av bygdeborgene i Skien. Jeg tok

mål av murverk, samt dokumenterte deres beliggenhet og utsikt, ved hjelp av en lokaliserings- og siktanalyse. Det innsamlede datamaterialet legger grunnlaget for funksjonsbestemmelsene og min klassifisering av borgene.»

Oppsummering (om bygdeborgenes funksjoner)

Det ser ut til å være relativ stor spredning i funksjonsområdet til borgene. Enkelte borger har blitt brukt som tilfluktssteder, mens et flertall av borgene har fungert som kontrollposter. Kontrollpostene har hatt som mål å hindre eller varsle om trusler. En stor andel av borgene kan ha hatt som mål å sikre eieren av borgen inntekter i form av toll. En del av borgene kan også ha hatt kultiske eller religiøse funksjoner. De fleste av borgene kan ha innehatt flere enn en funksjon, og de aller fleste av borgene ville ha fungert som tilfluktssteder. Bygdeborgene kan ha blitt oppført som en del av elitens symbolbruk for å vinne tillit hos befolkninga, eventuelt skape et maktforhold som sørger for at de underkasta seg. Enkelte av borgene har kanskje vært oppført av mindre gårder, aleine eller i felleskap. Hvis samfunnet har vært organisert etter personforbundsmodellen, har eldre jernalder antageligvis vært en urolig periode, og frykta for raid og angrep var stor. Dette medførte at det var viktig å kunne forsvare seg sjøl og sin eiendom, eller søke tilflukt, og søke tilflukt kunne en gjøre bak murene på bygdeborgene.»

Oppgaven er en grundig gjennomgang bygdeborgene. Her følger avslutningsvis forfatterens konklusjon:

(Kap7.) «**Oppsummering og konklusjon**

Målet med denne avhandlinga, var å finne ut hvordan bygdeborgene blei brukt i eldre jernalder. Problemstillinga blei delt inn i to deler. Den ene delen tok for seg de funksjonsmessige tolkingene av borgene, mens den andre delen så på hvordan borgene kan settes i forbindelse med samfunnet i eldre jernalder. De to spørsmåla som blei stilt var følgende:

1.) Går det an å si noe om bygdeborgenes funksjon ut fra deres utforming og beliggenhet i landskapet?

2.) Hvilken betydning har borgene hatt for økonomiske, politiske og ideologiske forhold i eldre jernalder i Skiensområdet?

For å løse problemene rundt borgenes funksjoner, blei det framlagt teorier om fire forskjellige funksjonstyper: Tilflukt, kontroll, toll og kultus. For hver og en av disse funksjonstypene framla jeg forskjellige kriterier som skulle benyttes i en funksjonsanalyse. Funksjonsanalysen besto av tre deler: Siktanalyse, lokaliseringsanalyse og mannskaps-/dagsverksberegninger. Dataene som blei brukt i analysen var innsamla i felt av undertegnede. Borgenes betydning for de økonomiske, politiske og ideologiske forholda, blei drøfta i forhold til teorier om samfunnets oppbygning.

(Kap.7.1) **Hvilke funksjoner hadde bygdeborgene?**

Borgenes funksjoner ble diskutert ut fra kriteriene som var framlagt i det teoretiske kapittelet. De fleste borgene kan ha hatt flere bruksområder, og det har i flere tilfeller vært vanskelig å fastslå hva som var primærfunksjonen. Borgene med tilflukt som primærfunksjon, ser ut til å ha utgjort en liten gruppe borger. Bare to av atten borger har antageligvis hatt som hovedoppgave å fungere som tilfluktsted, men dersom vi ser på borgenes mulige sekundære funksjoner, ser det ut til at flesteparten av borgene kan ha fungert som tilfluktsteder. Alle borgene, med unntak av to, hadde mulighet for å fungere som kontrollposter som primær- eller sekundærfunksjon. Flere av disse borgene har hatt som hovedoppgave å varsle andre borger, og dermed fungert som utkikksposter. Det er kun tre borger som har hatt toll som primærfunksjon, men ytterligere elleve borger kan ha fungert som tollposter. Fem av borgene ser ut til å kunne vært benytta til kultisk aktivitet i hovedsak, og seks andre borger kan ha fungert som kultsteder i tillegg til å ha militære oppgaver. 90.

Lokaliseringa av borgene har spilt en stor rolle i forhold til hva borgene kan ha blitt benytta som. Borger som skulle ha som hensikt å fungere som tilfluktsted er plassert hvor de har ligget skjult i forhold til ferdselsårene. Kontrollborgene har ligget strategisk plassert i forhold til ferdselsårene, og enkelte av disse har murverk som henvender seg til de som passerer forbi borgen. Dette kan ha hatt en symbolsk effekt. Borgene som hadde toll som primærfunksjon lå ved flaskehalsar og viktige passasjer langs ferdselsårene. Disse borgene var avhengig at det foregikk handel med varer langs ferdselsårene, og ved å gå gjennom funnmaterialet fra eldre jernalder fra de indre strøka av Telemark mener jeg å kunne påvise at det har foregått handelstrafikk langs Skiensvassdraget. Borgene som hadde kultiske funksjoner skiller seg ut ved at de enten har graver innafor murverket, har vært vanskelige å forsvare eller har spesielle trekk, som store steinblokker innafor murverket eller tilknytning til et tjern.

(7.2) **Hvilken betydning har borgene hatt for økonomiske, politiske og ideologiske forhold i eldre jernalder i Skiensområdet?**

Borgene har hatt betydning for samfunnet i eldre jernalder på flere måter, noe de forskjellige funksjonene, tilsier. Borgene med kontroll-, tilfluktsfunksjoner bør sees på som et produkt av urolige tider, hvor maktkampen mellom flere stormenn har medført at befolkninga bestandig var i fare for å bli offer for raid og angrep. En del av borgene kan ha inngått i det ledende sosiale sjiktets strategi, for å opprettholde sin makt i området, og kan ha vært oppført for å trygge befolkninga ved å gi dem beskyttelse, men borgene kan også ha fungert som maktsymboler overfor befolkninga, så de ikke skulle gjøre motstand mot eliten. Enkelte av borgene kan derimot sees i sammenheng med mindre gårdsenheter. Det er vanskelig å se alle borgene i Skien og Grenland (Telemark), som et stort nettverk av borger, ettersom det i flere tilfeller ikke er synskontakt mellom borgene, hvor det hadde vært

Kjempa bygdeborg, nedre skanse, bygdeborgveien, Foto TAU

nødvendig, dersom de skulle hatt mulighet til å varsle de sentrale gårdene. Flere av borgene kan ha inngått i mindre nettverk, hvor enkelte av storgårdene var involvert. Disse nettverka hadde som hovedmål å hindre angrep, og varsle at en trussel var på vei. Nettverka besto av både utkikksposter, kontrollborger og tilfluktsborger. Borgene kan ha varslet hverandre med et vetesystem.

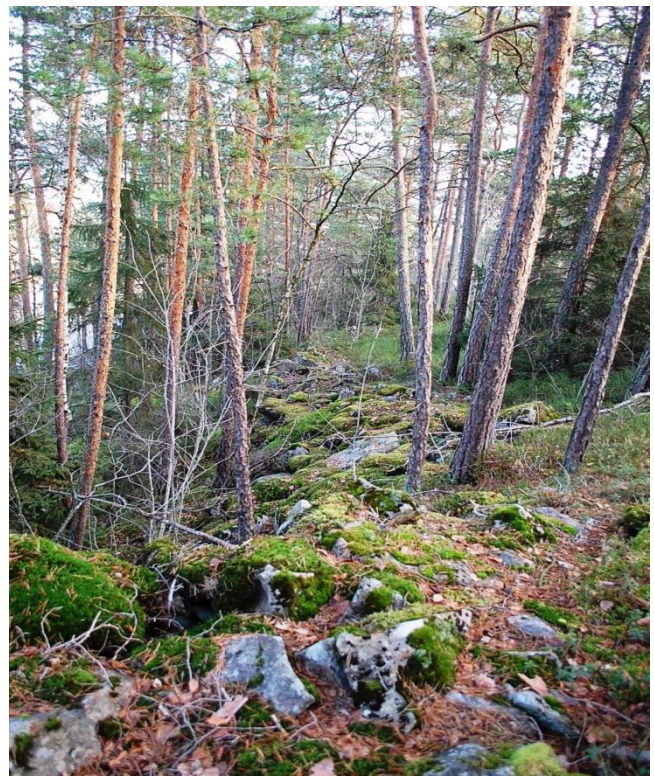
Hvis en følger personforbundsmodellen, hvor samfunnet var løst organisert og sosiale bånd var viktigere enn territoriell kontroll, er det lite som taler for at Grenland var samla som et rike eller land i folkevandringstid. [Skriv inn et sitat fra dokumentet eller sammendrag av et interessant poeng. Du kan plassere tekstboksen hvor som helst i dokumentet. Bruk kategorien Tegneverktøy for å endre formateringen av tekstboksen for sitat.]

Det har allikevel vært flere stormenn i området, og det er mulig å se enkelte av bygdeborgene i direkte tilknytning til disse storgårdene. Området kan ha

vært under overherredømme, og det er mulig at en stormann/høvding på Bjørntvedt har kontrollert store deler av Skiensområdet. Gjenstandsmaterialet fra Skien tyder på at det har vokst fram et rikt samfunn i slutten av romertid og begynnelsen av folkevandringstid, og det er mest sannsynlig at også borgene stammer fra denne perioden.

Rikdommen kan ha kommet som følge av en regulert handel med jaktprodukter som har kommet fra indre strøk via Skiensvassdraget, eller fra Siljan og Luksefjelltraktene.

Tollborgene kan da ha bidratt til å sikre gårdene inntekter i form av skattelegging av forbi passerende handelsmenn. Enkelte av disse borgene kan knyttes til storgårder, og kan ha

«Kjempa». Få byer i Norge har et så flott og tydelig kulturminne inne i byen som Skien. Foto: TAU

utgjort grunnlaget for gårdenes rikdom. Borgene med kultiske funksjoner kan ha vært viktig for å innlemme nye krigere i ritualer og kamptechniker. Disse ritualene kan ha foregått i hemmelighet bak murene på borgen. Kultborgene kan også ha blitt benytta som markeds plasser eller tingsteder.»